

Creștinismul în Ardeal și în Țara Hațegului, din Evul Mediu până la Marea Unire

de Alexandru TERLEA, 04.01.2018

După o seamă de tensiuni istorice, în contextul unui amestec nefericit – așa cum se va fi dovedit în timp – între Biserică și Stat, a avut loc, în anul 1054, așa-numita „Marea Schismă”, prin care s-au delimitat cele două biserici creștine: cea răsăriteană sau ortodoxă și cea apuseană sau romano-catolică.

Denumirile: „răsăriteană” și, respectiv, „apuseană” sugerează evidența importanței spațiului locuit de populațiile care s-au găsit sub relativa influență a unuia dintre cei doi poli de tradiție creștină ca *religio licita* în Imperiul Roman. Complexitatea relațiilor dintre Biserică și Stat au influențat fără doar și poate istoria propriu-zisă.

Populațiile care au locuit în spațiul carpato-danubiano-pontic s-au găsit sub influența creștinismului răsăritean, în contextul istoric care s-a dezvoltat în primele secole de creștinism în special în teritoriile din jurul Mării Mediterane.

Diferențele dintre Apus și Răsărit sunt semnificative chiar dincolo de elementele specifice religiei ca atare și au contribuit la adversitatea care s-a dezvoltat între Biserica Romană și cea a Constantinopolului, deși Răsăritul a avut mai degrabă mai mulți exponenți centre creștine importante: Ierusalim, Antiohia, Alexandria ș.a.

Odată cu Marea Schismă, tensiunile între cele două biserici s-au concretizat și în dorința de a câștiga fiecare sub propriile-i flamuri populațiile din zonele de interes ale celeilalte. Astfel, după anul 1054, „s-au făcut multe încercări din partea papilor de la Roma, ca să atragă, adică să convertească pe Români la biserica apuseană”¹.

Dintre primele izvoare istorice de care dispunem este și scrisoarea lui Papa Grigorie al IX-lea către regele Bela IV cu privire la niște oameni numiți Valahi, „care nu ascultă de episcopul catolic al Cumanilor, ci de niște *episcopi ai grecilor șismatici*, primind de la aceștia sfintele taine”², la nivelul anului 1234. Dr. Ioan LUPAȘ identifică drept cauză pentru numărul relativ mic de neofiți obiceiul preoților catolici de a lua dijme de la credincioșii lor. Dimpotrivă, în 1428, regele Sigismund amenința cu pierderea moșiilor și a averilor preoții care vor boteza în ritul răsăritean, motiv pentru care același istoric identifică această stare a lucrurilor ca fiind una însemnată în procesul de trecere a boierilor și a juzilor la biserica romano-catolică.

Membru al Academiei Române și protopop al Săliștei, Dr. Ioan LUPAȘ scria în 1918:

Cercetările istorice de până acum n-au putut scoate la iveală o serie neîntreruptă de dovezi, cu ajutorul cărora să se poată lămurii deplin epoca cea mai veche a istoriei noastre bisericești. Amintirile și documentele istorice, din care se pot culege date privitoare la începuturile de organizare bisericească a Românilor ardeleni, sunt destul de laconice și abia la îndepărtate răstimpuri pot să arunce câte-o rază de lumină mai vie prin negura deasă a veacurilor întunecate.³

În Transilvania, astfel de izvoare datează chiar de mai târziu. Oarecum izolată de alte zone denumite „țări” (Țara Oașului, Țara Maramureșului, Țara Lăpușului, Țara Năsăudului, Țara Beiușului, Țara Moșilor, Țara Zarandului ș.a.m.d.), Țara Hațegului, importantă așezare străveche, „este

---

¹ (LUPAȘ, 1918), p. 19

² (LUPAȘ, 1918), p. 20

³ (LUPAȘ, 1918), p. 22

caracterizată prin intersecția a două unități carpatice: Carpații Meridionali (Grupele Retezat-Godeanu și Parâng) și Carpații Occidentali (Munții Banatului, Poiana Ruscă și Munții Apuseni)”⁴.

Protopopul Ioan LUPAȘ scria despre Țara Hațegului:

Din țara Hațegului, unde Românii au bătătorit neîntrerupt din cele mai vechi timpuri, s-au păstrat câteva amintiri istorice, care arată că și acolo era o veche organizare bisericească, cu preoți și protopopi români, șezând laolaltă cu cneji și cu țărani la judecată. La 1360, a patra zi după Rusalii, Petru vicevoievodul Transilvaniei și castelanul de Hațeg, cheamă la zi de judecată pe mai mulți jurați bărbați potriviți și vrednici de credință: 12 dintre cneji, dintre preoți 6 și deasemenea 6 dintre țărani români. Între cei 6 preoți era și Petru protopopul (arhidiaconul) din Ostrov (lângă Hunedoara). Aceștia au ținut judecată în niște pricini pentru moșie. Tot din părțile acelea e amintit la anul 1411 protopopul Dobrotă din Râul-Bărbaț, deasemenea într-o pâră pentru moșie.⁵

Transilvania și, deci, Țara Hațegului, vor cunoaște, pe rând, influențele puternice ale bisericilor: ortodoxă, romano-catolică, calvină și baptistă. Despre primele am scris deja. Cu privire la influența Reformei în teritoriile Transilvaniei, în secolul al XV-lea, Ioan LUPAȘ scria:

Fiindcă Sașii din Ardeal au avut neîntrerupt legături culturale și comerciale cu frații lor din Germania, învățăturile și scrierile lui Luther s-au răspândit curând și în Ardeal. Cel ce a ostenit cel mai mult și cu cel mai bun rezultat pentru aplicarea lor la împrejurările de viață ale Sașilor ardeleni a fost Ioan Honterus, care după ce studiasse la universitățile din Viena și Cracovia, tipărind o carte de geografie și o gramatică latinească, ajunsese om cu mare faimă și învățat... Honterus a scris o carte intitulată: Reformațiunea bisericii din Brașov și din toată țara Bârsei, stăruind în deosebi pentru însemnătatea predicii și a serviciului divin în limba credincioșilor, pentru abanonarea unor obiceiuri superstițioase, combătând abuzurile preoților cu taina pocăinții și cu afurisanile. Dreptul de a excomunica pe cineva din biserică – scria Honterus – nu se cuvine preoților, ci adunării întregi a credincioșilor, dar și aceasta trebuie să-l folosească cu precauțiune. În capitolul ultim intitulat despre libertatea creștină (de libertate christiana) Honterus combate celibatul preoților, sărbătorile și postul. Dintre sfintele taine recunoaște numai două: botezul și cuminecătura.

În Noemvrie 1542 preoții sășești din Țara Bârsei au ținut un sinod în Brașov și au primit această carte a lui Honterus ca bază pentru organizarea bisericii luterane sășești. Preoții Sașilor au început a se însura, în mai multe părți au scos afară icoanele de prin biserici. Iar când vicarul romano-catolic din Alba-Iulia a cutezat să-i cheme, care să le dea înfruntare pentru această îndrăzneală a lor, universitatea sășească ținu în Noemvrie 1544 o ședință, de unde trimise deputație la regina Isabella, văduva lui Ioan Zapolya, ca să protesteze contra vicarului și provocă totodată pe toți Sașii, cari nu ar fi primit până atunci Cuvântul lui Dumnezeu, să se alăture la ceice au primit reformațiunea.

În acel an fu ales Honterus ca paroh în Brașov și cartea lui, menită numai pentru reformarea bisericilor din Țara Bârsei, ajunse în curând regulă generală pentru toate bisericile sășești din Transilvania.⁶

Nu a trecut mult și influența Reformei a atins și pe creștinii români din Transilvania. Astfel, în sașii au tipărit, la Sibiu, în limba română, în anul 1544, un catechism cu învățături specifice Reformei, dintre care o parte a fost sugerată mai sus. Ulterior, diaconul Coresi avea să aibă și el un impact semnificativ în special înspre folosirea limbii române în cadrul slujbelor bisericești.

Are loc, așadar, sub influența Reformei, o importantă schimbare în predicare – folosirea de acum înainte, tot mai mult, a limbii române. Astfel, oamenii și, în unele cazuri chiar preoții, au început să înțeleagă slujbele, au început să spună rugăciuni și Crezul în limba română și, inerent, au început să se gândească la acestea toate.

⁴ (Hognogi, 2016), p. 78

⁵ (LUPAȘ, 1918), p. 23

⁶ (LUPAȘ, 1918), pp. 35-36

În jurul anului 1650, un rol important îl are Rakoczi care i-a impus lui Simion Ștefan (mitropolit) 15 condiții, dintre care: predicarea să fie în limba română, „dar numai după învățătura Sfintei Scripturi, iar a sfinților părinți s-o lase la o parte. Tinerimea s-o învețe numai după catehismul calvinesc; să desființeze obiceiurile de la botez, cununie și cele de la îngropăciuni, să nu se mai închine la icoane și la cruci, să nu împiedece pe cei ce vor să treacă la biserica calvină; la sinoade să asculte sfatul superintendentului (episcopului) calvin”. Însuși autorul acestor rânduri, protopop ortodox, Dr. Ioan LUPAȘ, comentează acest demers în următorii termeni:

Între aceste condițiuni vedem că sunt și unele umilitoare și primejdioase pentru biserica noastră, dar sunt și unele de folos, ca cele privitoare la învățarea tinerimii și a poporului, la ținerea sinoadelor și la datoria preoților de a predica în limba română. Ca lucrul cel mai însemnat de pe timpul mitropolitului Simion Ștefan trebuie să amintim, că sub păstoria și cu binecuvântarea lui a apărut la 1648 în limba română Noul Testament, pe care începuse a-l traduce ieromonahul Silvestru pe înțelesul poporului și l-a tipărit Simion Ștefan cu cheltuiala lui Gheorghe Rokoczi. În prefața acestei cărți sfinte spune Simion Ștefan, că și-a dat silința să scrie așa, ca să poată înțelege toți Români, iar dacă nu vor înțelege toți, nu sunt traducătorii de vină, ci aceia care au împărțit neamul românesc în atâtea țări și sub atâtea stăpâniri, de nu mai numesc toate lucrurile într-un fel, cu aceleași cuvinte.⁷

În anii 1673 și 1675 s-au ținut, de către mitropolitul Sava, două sinoade în care s-au stabilit anumite rigori care au avut ca scop curățarea bisericii de babonașaguri⁸, hotărându-se ca „preoții să predice și să cetească din cărțile tipărite românește, să învețe pe oameni Crezul, Tatăl nostru și cele 10 porunci, după fiecare slujbă, să țină școala cu pruncii, și peste tot să se poarte cuviincios, căci altfel: care popă se va face vornic pe la nunte și va juca ori va umbla beat prin târg, ori va umbla la crâșme, ori se face măscăriciu și vrăjitor, să i se ia popia.”⁹

Mai aproape de Hațeg, istoria îl consemnează pe principele Mihai Apafi care îi scrie căpitanului din Alba-Iulia și slujbașilor din Deva, aflând despre obiceiurile la înmormântări: „preoții români la îngroparea câte unei femei nobile și a copiilor pun să facă cruci și țin pomană, mai făcând și alte lucruri superstițioase și potrivnice creștinătății.” El le ordonă „să nu mai permită acestor preoți astfel de ceremonii superstițioase, nici pomenile și nici un fel de datini, cari se împotrivesc cu cuvântul lui Dumnezeu și cu obiceiul creștinesc, căci Belial nu poate locui împreună cu Christos.”¹⁰

În 1698 se redactează și se iscălește manifestul unirii cu Roma, întărită de mitropolitul Atanasie și de pecețile a 35 de protopopi. Se prea poate că această hotărâre să se fi luat de către clerul de ierarhie superioară, în baza unei propuneri în 4 puncte pentru unire (papa de la Roma este capul bisericii, Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul, purgatoriul, cuminecătura cu azimă). În legătură cu părțile Țării Hațegului: „Românii din părțile Hațegului și Hunedoarei încă nu voiau să audă de cele 4 puncte. De aceea Atanasie îndeamnă într-o scrisoare pe protopopii Gheorghe din Hațeg și Ioan din Hunedoara cum legea înălțatului împărat și cele 4 puncturi să nu le hulească.”¹¹

În anul 1786, odată cu stabilirea din nou a calendarului de sărbători, aflăm următoarele despre un demers al episcopului ortodox Nichitici care, împreună cu alți prelați:

a poruncit ca în celelalte zile (numite sărbători băbești sau opăceli) să lucreze și preoții și protopopii cu familiile lor la câmp și la alte trebi și să îndemne pe toți oamenii a lucra fără îndoială. Iar Dumineca după săvârșirea sfintei liturghii fiecare preot să vestească praznicul, ce s-ar ivi în

---

⁷ (LUPAȘ, 1918), p. 67

⁸ credințe deșerte

⁹ (LUPAȘ, 1918), p. 72

¹⁰ (LUPAȘ, 1918), p. 92

¹¹ (LUPAȘ, 1918), p. 114

săptămâna următoare și să arate, că trebuie a prăznui cu umblarea la biserică, cu răgciune, cu evlavie și cu ascultarea și povățuirea Sfintei Scripturi și a poruncilor lui Dumnezeu, iară nu cu jocuri necuviincioase – și cu beția neînsăturată și cu săturarea pântecelui, dintru care urmează sfada, gâlcevile și de multe ori și bătaia și nenorocease ucideri și moarte aproapelui său...¹²

În ce privește educația prin școli, încă din 1582 exista în Caransebeș o școală pentru pregătirea dascălilor. De asemenea, erau vestite școlile românești din Brașov și din Hațeg, undeva în sec. XVI. La 1811 se deschide seminarul teologic de la Sibiu. Aflăm că „școale pentru poporul dela sate încă erau multișoare în veacul XVIII, dar era slăbuță rânduiala în ele.” La nivelul anului 1761, în urma unui recensământ, erau 2858 de preoți și 2719 dascăli români¹³.

Importantă, în acest sens și în legătură specifică cu zona Țării Hațegului, este și mențiunea că „în satele grănițerilor au început a se înființa școale, în cari copiii Românilor grănițeri învățau limba românească și nemțească. Cele mai vestite școale de acest fel au fost pe la 1780 școalele din Năsăud, Orlat, Hațeg, Jina, Veștem ș.a.”¹⁴

În anii 1800, un rol important îl are Șaguna, care, printre altele, în urma obținerii unei mitropolii românești, ca preoții români să nu mai depindă de sârbi, propune primul statut organic care este dezbătut și aprobat de o comisie de 27 de inși. Acesta a fost aprobat de Regele Francisc Iosif I., la 28 mai 1869. Mitropolia autonomă a ortodocșilor români ia, astfel, ființă.

În 24 aprilie 1852, Șaguna trimite câteva îndrumări pentru școlile populare, care vor fi redată mai jos, întrucât au legătură cu anumite publicații care au scris despre baptism și fiindcă au avut un impact puternic în educația românilor de acum încolo:

1. Fiecare obște bisericască să-și facă școală, cu mențiunea ca cele sărace să nu se întovărășească cu vreo obște de altă religie
2. Dascălii să fie de religie ortodoxă
3. În toate școlile să fie admise doar cărțile tipărite la tipografie diecesană
4. Dascălii au nevoie de un atestat episcopal pentru a putea preda în aceste școli
5. Protopopii vor trimite rapoartele școlare către episcopii lor

Un al șaselea punct, care ținea doar de partea de început a organizării, era ca să i se facă de cunoscut cazurile în care persoane de altă religie conduceau vreo astfel de școală.

Șaguna propunea, la un moment dat, secretarului ministerial Heufler, care se ocupa oficial de organizarea școlilor ardeleni, înființarea a 6 gimnazii superioare (licei), a 6 gimnazii inferioare (cu 4 clase) și 6 școli reale, dintre care una în orașul Hațeg. Acest plan nu a fost dus la îndeplinire, însă¹⁵.

La Hațeg are loc, în 1864, o adunare generală a *Asociațiunii* (episcopiei românești), la care, însă, Șaguna nu participă, fiind bolnav.

Dr. Ioan LUPAȘ menționează 9 *biserici* care au influențat Ardealul și existau aici la nivelul anului Marii Uniri: Biserica Romano-Catolică din Transilvania, Biserica Armeano-Catolică, Biserica Greco-Catolică Maghiară, Biserica Evanghelică-Reformată sau Calvină, Biserica Evanghelică-Luterană sau Protestantă, Biserica Unitară, Biserica Izraelită, Biserica Baptistă, *biserica* mohamedană. Despre biserica baptistă spune, pe scurt, fără să dea modul de organizare al acesteia – cum face în alte cazuri: „*Biserica baptistă a fost recunoscută de lege prin ordinul ministerului de culte Nr. 77,092 din*

---

¹² (LUPAȘ, 1918), p. 126

¹³ (LUPAȘ, 1918), p. 159

¹⁴ (LUPAȘ, 1918), p. 160

¹⁵ (LUPAȘ, 1918), p. 215

1905. Are o singură comunitate bisericească cu sediul în Budapesta, de care se țin 311 stațiuni din țara întreagă.”¹⁶

După cum se poate observa din însemnările istorice prezentate anterior, o seamă de elemente promovate de mișcarea baptistă au preexistat acesteia în spațiul locuit de românii din Ardeal. În multe rânduri, au existat reforme spirituale, prin care s-a încercat – și, de multe ori, s-a reușit – aducerea la învățătura Sfințelor Scripturi a oamenilor din respectivele generații, în vremuri caracterizate de delăsare și promiscuitate spirituală.

Este remarcabil și deosebit de important să se observe aceste elemente, fiindcă bapșismul nu a adus în România ceva nou, atunci când a luat amploare în țara noastră. Evident, nu a fost un mijloc prin care să se lovească în unitatea poporului român, fiindcă bapșisșii au luptat pentru această Mare Unire și trupurile lor au rămas alături de ale frașilor lor, pe front.

Istoria demonștrează că a existat mereu o nevoie de ridicare a moralității și a calității vieșii creșștine și că melegurile noastre au fost cuprinse de multe ori de impactul unor *treziri spirituale* prin care oamenii lor să se întoarcă către Vestea Bună a lui Dumnezeu și să aibă o vieșuire morală curată, în conformitate cu Aceasta. Nu doar bapșisșii au avut un rol determinant în acest sens în România, ci și alte culte.

Dacă bapșisșii de astăzi se mai ridică la un asemenea nivel, nu face obiectul acestui studiu sumar.

---

¹⁶ (LUPAȘ, 1918), p. 264

Influența peste veacuri a păgânismului

Țara Hațegului este o așezare străveche, ceea ce face ca nu doar elementele creștine să fie puternic înrădăcinate în obiceiurile locului. Profesorul Raul Constantinescu a reușit să strângă și să publice o colecție impresionantă, de peste 500 de pagini, format mare, de tradiții și creații populare transmise prin viu grai până în vecinătatea contemporană a anilor 2000. Această lucrare¹⁷ dovedește, printre altele, un context social multiseclar impregnat de tradiții și obiceiuri specifice păgânismului (Ziua găzelor, a omizilor și a viermilor, Ziua ursului, Ziua Lupului Șchiop, Ziua Ciumei, Dragobetele, Babele, Caii lui Sântoader, Sărirea focului, Popâlnicul, Joi Mari, Alergarea prescurii, Joia verde, Armindenul, lelele relele, Vârcolacii, elemente de licantropie ș.a.).

Având în vedere multitudinea de elemente păgâne care s-au perpetuat prin creațiile populare (în principal, în versuri) până în zilele noastre, putem considera fără riscul de a ne înșela că populațiile din Țara Hațegului au fost supuse necurmat factorului de creștinare care, având influențe relative la condițiile istorice, trebuie înțeles neîndoios ca fiind un efort specific misionarismului creștin ca atare.

Astfel, istoria dovedește că populațiile din Țara Hațegului au fost succesiv puse față în față cu Evanghelia lui Cristos, cel puțin în ultimii 1000 de ani, în contextul următor:

1. Eforturile misionare ale unui creștinism împărțit, adesea punând în tensiune biserici diferite (ortodoxă, romano-catolică, calvină, baptistă)
2. Realitatea perpetuă a obiceiurilor străvechi păgâne, de multe ori „creștinate”.

---

¹⁷ (Constantinescu, 2017)

Bibliography

Constantinescu, R. (2017). *Străvechi tradiții și creații populare din Țara Hațegului*. București: Editura Saeculum I.O.

Hognogi, G. G. (2016). *Țara Hațegului. Studiu de geografie regională*. Cluj-Napoca: Risoprint.

LUPAȘ, I. (1918). *Istoria bisericească a românilor ardeleni*. Sibiu: Editura și tiparul tipografiei arhidiecezane.